

VERSCHENEN PROEFSCHRIFT

Thijs M. J. Nielen (2016). *Aliteracy: Causes and solutions* (proefschrift). Leiden: Leiden University. 115 blz.*

Thema van het proefschrift van Thijs Nielen is 'aliteracy' ofwel 'ageletterdheid', door hem bondig omschreven als: 'Kinderen kunnen wel lezen, maar doen het niet'. Al in de laatste jaren van de basisschool stoppen veel leerlingen met lezen in hun vrije tijd, ondanks alle inspanningen van het onderwijs en andere instanties die het lezen bevorderen. Dat valt te betreuren omdat vrijetijdslezen samenhangt met een betere verwerving van academische en sociale vaardigheden en betere perspectieven in onderwijsloopbaan en beroepsleven; Nielen noemt een aantal onderzoeken waarin deze samenhang naar voren komt. Hij brengt de daling van het lezen in de vrije tijd ook in verband met de terugloop van de leesvaardigheid van Nederlandse leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs: zo stelde de onderwijsinspectie in 2007 dat 25% van de leerlingen aan het eind van de basisschool minstens twee jaar achterliep in leesvaardigheid, en bleek in de meest recente PISA-studie 14,4% van de 15-jarigen te scoren onder het niveau van minimale functionele taalvaardigheid.

De voornaamste vragen waarover Nielen in zijn onderzoek meer helderheid wil krijgen, zijn ten eerste waarom zoveel leerlingen al zo vroeg stoppen met vrijetijdslezen, en ten tweede hoe de leesmotivatie van de leerlingen vergroot kan worden en ze aangezet kunnen worden om te (blijven) lezen in hun vrije tijd. Daartoe heeft hij vier deelstudies uitgevoerd.

De eerste deelstudie onderzoekt de ontwikkeling van de leesmotivatie bij bijna 2900 leerlingen van 85 basisscholen. Dezelfde leer-

lingen werden gevolgd van groep 5 tot groep 6 en van groep 7 tot groep 8. Op verschillende momenten werd de leesmotivatie gemeten via een vragenlijst; daarnaast werd de leesvaardigheid van de leerlingen gemeten via een gestandaardiseerde toets en werd hen gevraagd hoe ze de schoolbibliotheek waardeerden, hoe vaak hun ouders lezen en hoe vaak ze met hun ouders over boeken praatten.

De leesmotivatie van de leerlingen bleek af te nemen in de loop der jaren, zoals verwacht. Maar niet voor iedereen in gelijke mate: leerlingen met een hogere leesvaardigheid, leerlingen die de schoolbibliotheek hoog waardeerden en leerlingen die met hun ouders over boeken praatten, bleven meer gemotiveerd. De waardering voor de schoolbibliotheek bleek significant van invloed op de leesmotivatie, ook wanneer gecontroleerd werd voor de invloed van de ouders. Nielen concludeert hieruit dat de kwaliteit van de schoolbibliotheek van veel belang is voor de leesmotivatie, maar stelt ook terecht vast dat in deze studie die kwaliteit alleen subjectief is gemeten, via het oordeel van de leerling. Nader onderzoek naar objectieve criteria van een schoolbibliotheek die bijdragen aan de leesmotivatie van de leerling (bijvoorbeeld hoeveelheid boeken per leerling, gevarieerdheid in genres) is van belang.

De tweede deelstudie onderzoekt de hypothese dat leerlingen die weinig of niet lezen, het lezen onbewust vermijden uit angst, zoals mensen met sociale angst het presenteren voor grote groepen vermijden. Het onderzoek had plaats onder 1205 leerlingen van groep 6 en 7 in het basisonderwijs en klas 1 en 2 van het voortgezet onderwijs (vmbo tot en met vwo). De leerlingen die weinig lasen, werden geïdentificeerd met behulp van een

titelherkenningslijst, waarbij leerlingen op een lijst van populaire boeken titels (waaronder neptitels) moesten aankruisen die ze kenden. Leesangst werd gemeten door leerlingen steeds twee plaatjes op een scherm aan te bieden waarvan een het object van angst (in dit geval lezen) representeerde, de 'visual dot probe task'. De veronderstelling bij deze taak is dat degene die ergens bang voor is primair de aandacht zal richten op het object van zijn angst. Als op een van de beide plaatjes een spin staat, zal dat plaatje bij personen met een spinnenfobie meer aandacht trekken dan het andere plaatje. De leesmotivatie en leesvaardigheid van de leerlingen werden gemeten op dezelfde wijze als in deelstudie 1.

Een meerderheid van de leerlingen die weinig of niet lasen (60%), bleek inderdaad de aandacht vooral te richten op plaatjes die betrekking hadden op lezen, wat een bevestiging vormt van de angst-hypothese. Daarnaast scoorden deze leerlingen laag op leesmotivatie en leesvaardigheid. Bij de leerlingen die gemiddeld of veel lasen, was dit alles niet het geval.

De derde deelstudie sluit aan op de bevinding uit de eerste deelstudie dat de kwaliteit van de schoolbibliotheek bijdraagt aan de leesmotivatie. Hierin is het effect onderzocht van *Bibliotheek op school* (BoS): een samenwerkingsproject waarbij de openbare bibliotheek in basisscholen een speciaal op de leerlingen toegesneden voorziening opent. Deze bestaat uit een actuele collectie boeken en de aanwezigheid van een mediacoach annex leesconsulent die leerkrachten en leerlingen helpt het lezen sterker in het onderwijs en het vrijetijdsgedrag te verankeren. 272 leerlingen uit groep 6 en 7 van projectscholen die meededen aan het project zijn vergeleken met 411 leerlingen van niet-projectscholen op leesfrequentie, leesmotivatie, leesvaardigheid en rekenvaardigheid. Leesfrequentie werd gemeten via een titelherkenningslijst, leesmotivatie en leesvaardigheid via dezelfde toetsen als in

de vorige deelstudies, en rekenvaardigheid eveneens via een gestandaardiseerde toets.

Deelname aan het BoS-project bleek significant samen te hangen met een hogere leesvaardigheid en leesfrequentie bij jongens en meisjes, en met een hogere leesmotivatie bij meisjes maar niet bij jongens. Er was geen effect op rekenvaardigheid; Nielen legt ook niet uit waarom hij dat effect verwachtte.

Naar mijn al eerder gegeven mening (Bonset, 2016) is het de vraag of een titelherkenningslijst, naast een goed beeld van de belezenheid van leerlingen, ook een goed beeld geeft van hun daadwerkelijke leesfrequentie. Dit neemt niet weg dat het belang van een uitgebreide en actuele schoolbibliotheek voor de leesvaardigheid en leesmotivatie van leerlingen duidelijk uit deze deelstudie naar voren komt.

De vierde deelstudie heeft betrekking op de vraag of een digitale tutor de leesmotivatie en het incidenteel woorden leren tijdens het lezen van leerlingen in groep 7 zou kunnen vergroten. Daarbij ging het vooral om leerlingen met een genetische predispositie voor aandachtsproblemen, dragers van het 'DRD4 7-repeat allele', die geïdentificeerd werden via analyse van hun speeksel. De digitale tutor was een sprekende animatie-muis die tijdens het lezen de leerling complimenteerde met zijn leesvoortgang, belangrijke informatie uit het gelezene voor hem samenvatte, vragen stelde en reageerde op de antwoorden van de leerling, en hem aanmoedigde om verder te lezen. De 147 deelnemende leerlingen werden verdeeld over drie condities: alleen gedrukte boeken (de controlegroep), digitaal aangeboden boeken zonder tutor, en digitale boeken met tutor. De leesmotivatie werd dit keer gemeten via reacties van de leerlingen op plaatjes en woorden die al dan niet gerelateerd waren aan lezen; de leerlingen konden deze reacties aangeven op een zespuntsschaal van zeer negatief tot zeer positief. Het incidenteel woorden leren werd gemeten via een

op de gelezen boeken afgestemde woordherkenningsstest.

Voor de hele groep leerlingen bleek er geen verschil in effect te zijn tussen de drie condities, noch voor de leesmotivatie, noch voor het woorden leren. Maar voor de leerlingen met aandachtsproblemen bleek de conditie van digitaal aangeboden boeken met tutor te resulteren in significant meer geleerde woorden.

Een minpuntje van deze deelstudie is de wat nonchalante manier waarop de activiteiten in de controlegroep worden beschreven. 'Teachers were also asked to urge the students in the print book control condition to read. Which books this group read and whether this group indeed spent the same time reading was difficult to monitor', is alles wat erover gezegd wordt. Terwijl meer inzicht in de activiteiten van een controlegroep in principe kan bijdragen aan een verklaring voor het optreden of uitblijven van effect in experimentele groepen.

Nielen sluit af met een aantal nuttige aanbevelingen aan het onderwijs, voortvloeiend uit zijn proefschrift:

- Ga er niet vanuit dat een aantal jaren goed leesonderwijs aan het begin van de basisschool voldoende zijn om leesproblemen op lange termijn te voorkomen; blijf kinderen ondersteunen bij het zelfstandig lezen ook in de bovenbouw van de basisschool (deelstudie 1)
- Houd in de leesbevordering rekening met weerstand tegen lezen, waardoor leerlingen lezen niet alleen actief vermijden maar ook meer moeite hebben om zich op lezen te concentreren (deelstudie 2)
- Geef kinderen toegang tot een grote en moderne boekcollectie (deelstudie 3)
- Exploreer de mogelijkheden van digitaal lesmateriaal om leerlingen tijdens het lezen te begeleiden (deelstudie 4).

Daarnaast beveelt Nielen aan dat leerlingen dagelijks zelfstandig lezen; een aanbeveling die niet direct uit zijn deelstudies voortvloeit

maar aan de waarde waarvan niet getwijfeld hoeft te worden.

Nielens proefschrift is al met al een interessante en waardevolle bijdrage aan de strijd tegen ageletterdheid, door hem in stelling 5 bij het proefschrift aangeduid als 'vandaag de dag een groter probleem dan dyslexie'. We kunnen slechts hopen dat zijn aanbevelingen door het onderwijs worden opgevolgd en het gewenste effect sorteren.

Helge Bonset

* Van het proefschrift van Thijs Nielen verscheen bij Eburon in de reeks Stichting Lezen een bewerking: Thijs M. J. Nielen, & Adriana G. Bus. (2016). *Onwillige lezers; Onderzoek naar redenen en oplossingen*. Delft: Eburon. Isbn 978 94 630 1032 0, 52 blz.

LITERATUUR

Bonset, H. (2016). Kan leesbevordering de ontleding stoppen? Een beschouwing naar aanleiding van empirisch onderzoek. *Levende Talen Tijdschrift* 17 (2), 30–37.